

І ЩО НОВОГО Є В ПІДМІСЯЧНОМУ СВІТІ?

Професор біохімії, що читав коло свого столу при лампі, кинув книжку журналу й відхилився на спинку крісла. «Цього треба було сподіватися», — подумав він, закурюючи. Серце йому стиснулось образою, але він швидко себе заспокоїв, — адже плани його тепер були цілком визначені. «Звичайно, американець, — думав він далі, — скрізь американець, чорт бери!» Проте хвилюватися не було підстав. Що з того, що американський учений, працюючи у вузько технічній галузі, перейняв до певної міри думки, що їх біохімік так і не зібрався досі викласти в статті, як наслідки своєї останньої серії спроб? В американця це побічні міркування, чи краще — теоретичні припущення, а в нього тим часом це сталі висновки, перевірені й обгрунтовані пильним дослідом. Але самий факт хоч і випадкового наближення до його висновків здійняв біохімікові величезну тривогу. Як і кожен, віддавши на певну працю всю енергію, Славенко ставився дуже ревниво до її наслідків, уважаючи їх за своєрідну духову власність. І це була йому не справа честолобства, а справа честі. «Ми в нерівних умовах, — подумав професор. — Досконалість устаткування не тільки заощаджує американцеві час та сили, але й заступає частину здібностей. Щоб не поступитись, ми мусимо працювати якнайінтенсивніше». Якнайінтенсивніше! Та хіба він міг зараз працювати хоч би просто інтенсивно?

Юрій Олександрович глянув на годинника. Двадцять на восьму. За півгодини він мусить іти на побачення. Чому «мусить»? — спитав він сам себе. Бо дія, зв'язана з іншою особою, після достатнього повторювання обертається в обов'язок. Вона стає незалежна від своєї першої причини, яка вже зникла, й підпадає чинності інших причин, що до кожної розпочатої дії зокола присмоктуються. Але це міркування аж ніяк його не потішило, бо приємно встановлювати закони й зовсім прикро їм підлягати!

Власне, вже з тиждень тому, збираючись до дівчини, біохімік відчув страшенну втому. Його ноги, набувши зненацька самостійності, не виявили колишнього бажання виходити ввечері з хати. І в цій несподіваній утомі ніг, серця, очей кімната його змінилась на вигляді. Професор глянув по шафах з книжками, по підвіконню, також ними запороженому, нарешті по столі, що якимось ніби потягнувся до нього, і зразу сполучився живим, радісним зв'язком із роками минулої праці, яку так зухвало занедбав. Якимось різко й потужно згадав він усі свої статті, лекції, всі вечори напруженої роботи, свої ретельні плани, чарівний дух лабораторії, де у важкому повітрі стоять гострі, їдучі запахи, де колби, реторти, склянки, вибагливо погнуті рурки поєднано на довгих столах у химерні сполучення, в складні візерунки витонченої краси, що сама з себе додається до продиктованих від формул побудовань. І в цей доплив спогадів та речей професор поставив дівчину.

Ту ж мить з нею сталася жахлива метаморфоза. Так ніби з якого дерева раптовий вітер зірвав увесь лист, лишивши стовбур у прикрій і понурій оголеності. Всі її прикмети й прикраси, що виникли від праці його закоханої уяви, і навіть переважна частина тих, що їх дівчина насправді мала, тепер осипались під його науковим поглядом. Увесь чар її рис, вся тонка й далекосяжна отрута посмішки та очей випарувала вмить з її обличчя, а лінії тіла, які він знав, зробились холодні й приїсні. Романтичні жагучі слова, що його завжди в ній так захоплювали, видались тоді професорові найвним дитячим белькотінням, жодної уваги не вартим. Яка ж відмінна стала дівчина від тої, що він уперше отут, на канапі, викликав, нестямлячись від пристрасті й непереможного пориву! Тепер зробилася така, як усі, одною

з істот у спідницях, поринула в ту гущу жінок, з якої він її у захваті висунув. Ця руйнація, це знецінення образу відбулося йому так швидко, що могло б ужахнути, але він подумав: «я вже перетравив її» — і порівняння дівчини з важкотравною річчю, що випадково в його нутрощі трапила, і яку його шлунок нарешті щасливо переміг, зразу з'ясувало йому справу й заспокоїло його.

Скільки ж часу ця омана тривала? Приблизно півтора місяці. «Який я все-таки осел», — подумав біохімік. Сорок п'ять днів, немов зірваних одним нападом з календаря, сорок п'ять днів викреслених, запропачених! Та ненависть, що він і раніш до дівчини уривками почував, тепер опанувала його геть усього, але він хутко її затамував — помилившись уже раз на одному чутті, професор не хотів помилятися на другому. Це була б уже зовсім непрощenna помилка.

Спізнівшись тоді на чверть години до дівчини, Славенко пояснив це затримкою в Інституті й мав досить витримки, щоб не зрадити перед Мартою того сумного її всебічного занепаду, якого вона в його уяві зазнала.

Було це тиждень тому. Другого дня Юрій Олександрович вирядився вдень до лабораторії і, вдягнувши білого халата, немов виконав ритуал очищення. Загін паціюків, на спроби утримуваній, був у доброму стані завдяки доглядові асистентів. У загальній залі лабораторії студенти відбували практичні праці, і професор обійшов їх усіх з порадами й підбадьоренням, з'ясовуючи на місці всі труднощі біохімічного аналізу, що потребує якнайпильнішого засередження. «Може, хто з вас, — казав він, — схоче присвятити себе науковій діяльності. Той мусить наперед знати, що наука жорстока в своїх вимогах в царині почуттів, які порушують спокійну діяльність мозку». Потім замкнувся з двома асистентами в робочому кабінеті, який був разом і за сховище реактивів та апаратури, й схематично виклав їм зміст майбутньої серії спроб, доручивши розробити деякі деталі. «Тепер паціюки наші будуть спочивати й віддаватися своєму паціючому коханню, — заявив він. — На черзі ретельне дослідження розкладу нуклеопротейдів людського тіла. Ви вже знаєте, що в цих спробах ми будемо не тільки суб'єктами, але й об'єктами дослідження, скільки в нашому кошторисі не передбачено найняти для цього когось іншого. За тиждень-півтора ми мусимо бути готові до цих, не дуже приємних операцій, і я прошу вас припасти досить посуду на сечу, яку ми будемо виділяти».

Звикнувши обмислювати явища й класифікувати їх, Юрій Олександрович того дня міркував про кохання. Передусім він визначив його як стан занепаду мозкової діяльності під впливом потягу до жінки, що сприймається людською психікою, через складність сполучених нервових шляхів, як щось виключне й надзвичайне. Якраз це й заважає аналізувати кохання, коли його в собі відчуваєш. Але мозкова діяльність є найвища здібність людини, те єдине, чим вона від тварини різниться, отже, всякий розлад її треба вважати за регрес, що людину принижує. Отак біохімік спізнавав кохання, як чинник суто руйнівницький, як показник невинуватої квалості істоти, призначеної вести перед у світовому процесі життя. До того ж, кохання є ще й нікчемне почуття, бо не полишає по собі жодних слідів, як це він на собі допіру дізнав. «Марнотратство енергії», — думав він. Пригадав, до речі, як, чекаючи колись черги в фотографа, переглядав альбом з світлинами жінок, що посміхались, схилялись, підносили руки, вигинали шиї у любосному прагненні, і виразно бачив, що сама енергія

жіночих посмішок могла б рухати чималу електростанцію. В цих міркуваннях дівчина іноді проходила перед ним, але тільки як речовий доказ на суді. Звільнившись від будь-якого чуття до неї, він споглядав тепер на неї зовсім безсторонньо. Може, вона, зрештою, й не така погана. Речі не міняються, міняється тільки ставлення до речей. Але єдине поправне ставлення є розумове.

Поза тим усім, кохання ще й не нове. Переживати його — це повторювати пережите мільйонами, описане в тисячах томів, заяложене, обшарпане. Все, що ти почуваєш до жінки, вже безліч почувала так точнісінько, в тих самих варіаціях, захопленнях, обіймах, поцілунках і телячих radoшах. Всі слова, що ти кажеш жінці, вже стільки казано й переказано, що казати їх ще раз є неповага до себе й своєї пари. «Які невибагливі люди!» — з жалем думав біохімік. Думка, що кохання є старезний дід, якого ніяк не обпаде параліч, найбільше припала професорові до вподоби. Вона не була йому нова, але зараз набувала особливої рації. «Про це треба пам'ятати кожному», — подумав він. І яка шкода, що люди так часто бувають глухі до розумної поради!

Тепер, коли шкідливість і марність кохання він цілком усвідомив, хоч і після того, як дізнав його, лишалось тільки винайти проти нього універсального запобіжника. Це не завдавало біохімікові великої мороки завдяки його здібності логічно мислити. Якщо корінь кохання полягає в фізіологічній потребі, то, видима річ, заспокоєння цієї потреби унеможливує його розвиток. Тобто найголовніша річ є не давати скупчуватись у собі сексуальній енергії, а систематично розсмажувати її якимсь зручним, але природним способом. І Славенко раптом згадав ту добу свого життя, коли з ним була його перша покоївка Олена, чудова подруга його наукового сходу. Грубовата в манерах, схильна до лайки, ласа на гроші, вона була зате невибаглива й глибоко байдужа до будь-якого ідеалізування відносин між статями. Згадав також той незрівнянний час, коли вона йшла надвечір, виконавши всі свої обов'язки, а він сідав працювати з чистим мозком і приємним спокоєм у всьому тілі. Тими годинами він міг найкраще зосереджуватись, його думки були й плодючі. То була золота доба! Але вони мусили розлучитись. «Я не знайду вже такої другої Олени. В житті Олена трапляється тільки раз», — подумав біохімік сумовито. Не дурно ж це ім'я вславлено в якійсь грецькій чи римській епопеї, яку він вивчав колись у гімназії і якої назву, як водилось, забув.

З трохи меншим смутком згадав він і про Ірен. Чи зможе він до неї вернутись? Адже ж учинив їй зухвальство! І чи знайде ще таку другу Ірен? Може, й Ірен у житті трапляється тільки раз?

Як звичайно, того вечора він був у дівчини. Не дійшовши ще якогось певного плану, професор уважав за велику необережність чимсь натякувати їй на зміну в своїх чуттях. Він вирішив діяти тільки розумово. Тому був веселий, любий, ласкавий, казав ті самі слова, тільки сам сприймав їх інакше, навіть пустував і залишав дівчину в радісному піднесенні. Але другого дня пильно обміркував спосіб, яким було б найкраще з Мартою розлучитись.

Найпростіший спосіб був би більше до дівчини не піти, тобто зразу поставити цій історії велику й непохитну крапку. Але такий спосіб зовсім не застерігав його від того, що дівчина, дочекавши його день-два, сама не прийде, не почне шукати його, як хворого чи несподівано вшкодженого, і йому зрештою доведеться мати з нею якусь прикру розмову. Лист також не

зараджував справі, та й взагалі раптовий розрив міг би подіяти на нервову систему дівчини. А біохімік і на мислі не мав робити їй якусь жорстокість. Всю причину молодий професор бачив у собі — адже він прийшов до неї, а не навпаки! Ах, цей сукин син Льова! Звів їх, шахрай, а тепер і на очі не навертається. «Мати знайомих шкідливо, от ще один доказ», — подумав Славенко.

Тому він спинився на способі поступового розлучення, який був, на його думку, найменше болісний для дівчини. Спочатку скоротити час побачення на годину, далі на дві, потім бачитись через день і нарешті зовсім не бачитись. Це здавалось йому дуже логічним. Крім того, вирішив зменшити силу її чуття, обережно переконуючи, що в коханні нічого нового немає. А коли вона виявить себе упертою, коли своєї власної користі не збагне, тоді він — що ж! — муситиме поставити питання руба. Але надіявся, що до цього не дійдеться, хоч усю справу постановив розв'язати за два тижні максимум.

Скоротити побачення на годину дівчина легко погодилась, беручи на увагу початок його праці, і це Славенка дуже занепокоїло. На його думку, дівчина повинна була б заперечувати, він — переконувати її, і внаслідок такого змагання він мав би стале, міцне досягнення. «Легкі здобутки завжди нетривкі», — думав він. Але вирішив поступувати далі. Сьогоднішня стаття в американському журналі показала йому на весь обсяг небезпеку, на яку він у коханні наразився, проте й це не похитнуло його плану, що здавався йому найраціональнішим.

У Марти цими днями настрої був кепський. Передусім несподіваний візит товариша Безпалька й чудернацька розмова з ним дівчину дуже стурбувала. Адже він був у неї закоханий, він прийшов до неї проти волі під владою свого чуття, на яке вона не могла відповісти. Та й сам він це знав. Проте прийшов. Дивні речі діються в світі! Дівчині дико було навіть припустити, що в житті цього поважного літнього чоловіка вона грала якусь роль, була метою його мрій, захоплення, міркування! І хоч не вона сама, як дійсна Марта, а тільки її образ, думка про неї була в посіданні тих довгих вечорів, про які завідувач згадував, проте дівчина хвилювалась, немовби сама несвідомо в цій омані брала участь, їй було шкода свого завідувача, їй хотілось зробити йому щось надзвичайне гарне, щоб «замириться», як вона думала. Він прислав їй квіти, над якими вона також мріяла щось химерне. І з цих мрій раптом народилось чуття до когось іншого, до цих квітів непричетного. Ця плутанина намірів і чуттів дівчині видавалася часом просто страшною, мов їй відкривався відразу залаштунковий хідник життя, таємничо й дивно покручений.

До того, Марта мусила другого дня з'явитись на посаду й бачити його. Який він до неї буде? До махортресту вона ввійшла як провинна школярка. Але вигляд Безпалька збадьорив її: завідувач був той самий; ні в мові, ні в поведженні він аж ніяк не змінився до неї, ні до когось іншого. Жодного натяку на вчорашню візиту вона навіть не постерегла, так ніби приходив до неї хтось інший, тільки зовні до товариша Безпалька подібний. Це знову її здивувало, але вона подумала, заспокоївшись: «Мабуть, і він сам викинув вчорашнє з голови. Воно йому й не личило».

Далеко більшого й невгамовного болю завдала їй репліка кооператора в кухні. «Вечора їй мало!» Треба було чути всю гидку отруйність цих слів! І вони вразили дівчину в найкраще, що вона мала, в те, що захоплено вважала за найдорожче, вільне від будь-якого бруду, незалежне не тільки від сусідів, але й від цілого світу. Вкорінена в найдальших сподіванках,

заповіщена, в передчуттях, накреслена в тоскних шепотах і в радісних криках юного серця, її любов була щось біле й легке, як смуга хмарок, до сонця повсталих з-за обрію, і не за тим її дівчина творила, одухотворювала, вивищувала, щоб дістати плювка з кухонного смітника! Образ її гнітила, вона здригалася від огиди й обурення. Пригадувала тепер, що кооператор останній час з нею зовсім не розмовляв і унікав з нею бачитись. Тепер багато з того, що колись смішило її в його поведінці, видалось їй не таким смішним. «Може, він теж у мене закоханий?» — думала вона гидливо. Бо на саму думку, що кооператор теж міг нишком її жадати, її серце щеміло від збридження.

А втім, Юрієві про ці неприємності дівчина й словом не обмовилась, їхнє розквітле чуття, що здавалось їй іншим світом проти всього звичного, життєвого, вона не хотіла засмічувати дрібницями. «Все якось улаштується», — думала вона. Але сьогодні їй знову трапилася прикрість, за всі попередні далеко тяжча. Прийшовши після роботи додому, побачила на столі в себе листа. Трохи здивовано — листи взагалі рідко одержувала, а не писала й зовсім — Марта розірвала конверта й прочитала по-російськи таке:

«Ви даремно так необережно звіряєтесь. Я його знаю. Кінчіться тим, що він зробить Вам дитину, як не одній уже зробив. Поки не пізно, проженіть його, бо покаєтесь.

Ваш друг».

Марта прочитала листа ще раз і ще раз. Спочатку вона просто подумала, що лист трапив не на адресу, їй спочатку навіть у голову не спало зв'язати зміст його з собою і ще з кимсь. Потім зразу це зрозуміла, і руки їй затремтіли. Анонімний лист! Підлий, брехливий лист, що мав похитнути її любов! Яка ганьба! Ницість, бридота! Дівчина кинула листа на підлогу, як щось нестерпучо мерзотне, що бруднило її самою своєю присутністю. Як же боляче вжалили її ті рядки! Не тим, що могли збудити й підозру, а самим своїм брутальним втручанням, своїм безмежним нахабством! Вона стояла хвилин кілька коло столу, почувавши біль і розпач. Ту мить їй здавалось, що на неї насувається щось вороже, безжальне, що своїм коханням вона скрізь збурила на себе ненависть і злобу. І це передчуття невідхильних ударів раптом так згнітило їй серце, що вона мало не скрикнула.

Але думка її повернулася до листа. Марта підняла його й роздивлялась, не читаючи вже. Хто ж так благородно вирішив її просвітлити? Ваш друг! «Негідник», — подумала дівчина. І ту ж мить рука, якою листа написано, видалась їй дуже знайомою. Оця ретельна, канцелярська похилість літер, рівні натиски їх, трохи фігурне «В», гачки внизу «я» — вона їх бачила десь і з усім запалом силкувалась тепер пригадати. Потім почала шукати в середній шухляді столу, де складала всякі папери, й витягла кілька чернеток заяв про посаду, з якими кооператор скрізь звертався і які давав дівчині перекладати на українську мову. Вона їх пильно порівняла з листом, і сумніву про автора їй не лишилось. Викриття її заспокоїло. «Ах ти зазра скотина», — промовила вона голосно, взяла листа й вийшла з кімнати.

Родина кооператора Іванчука сиділа за столом, обідаючи. Тетяна Ничипорівна заклопотано підживляла борщем чоловіка й дочку перед тим, як іти в буфет Караваївських лазень. Обіденний обряд видавався їй одним із священних підвалин родинного життя, його

належало виконувати в тиші й супокої, в свідомості його значення, тому поява Марти, що просто ввігналася до кімнати, добру господиню дуже стурбувала.

— Давиде Семеновичу, — сказала дівчина зовсім спокійно, — не турбуйте мене, будь ласка, своїми мерзотними листами.

І кинула кооператорові листа, що впав серед кімнати, трохи покружлявши в повітрі; а сама вийшла.

— Що таке? Що таке? — крикнув Давид Семенович, схопившись.

— Не можна так заходити, коли люди обідають, — мовила Тетяна Ничипорівна. — Що то за лист, Давиде?

— По якому праву? — кричав кооператор. — Та я міліцію, нарешті, покличу, еслі вона буде вриватися в мою квартиру! Всяка крутихвістка мене обвіняє! — кричав він, підступаючи до дверей. — У неї любовники там, а я спокою не імею!

Тоді Тетяна Ничипорівна сама підвелася, щоб узяти листа. Але кооператор її попередив — він підскочив, схопив папірця й миттю подер його.

— Не хочу я читать листов, які вона мені підкидає! Я знаю, що вона хочет заплутати мене в свої проделки. Но цього не буде! Я постою за свою честь!

Тепер Тетяна Ничипорівна схвилювалась.

— Скажи ж мені, що тут сталося! — скрикнула вона.

— Скажу, всьо скажу... Я не хотів казать, щоб тебе не безпокоїть, но я должен казать тебе правду... Адо, ти вже посла, ступай гулять!

Дівчинка, що аж надто цікаво стежила за подією, вмить насупилася.

— Вы всегда меня выпроваживаете, когда что-нибудь интересное, — пробурчала вона.

Але батько кинув їй пальто та капелюха, і вона вийшла. Тоді кооператор сів коло дружини й таємничо промовив:

— Ти не знаєш, Тетяно, що тут вечорами було, як ти в банях.

І розповів їй докладно всю правду про те, як дівчина його спокушала, заманювала до кімнати, і він спочатку не розумів, заходив, як до доброї, але одного разу...

— Захожу я, Тетяна, а вона лежіт і ногу так отбросіла. Сідайте, каже, Давиде Семенович, коло мене...

Але він, звичайно, переборов усяку спокусу, бо в нього ж дружина, дочка, і він чесна людина.

— Так она, — казав він, — після того любовника з горя завела, но меня не може забути і всьо пристає, а це ще щось із письмом вигадала... Тільки ти не бери це до серця, воно обідно, но всьо ето глупості. А мені просто дивно: що вона в мені знайшла? Кажеться, я вже підстаркуватий, сім'я в мене, но от буває такий заскок у серці!

Вислухавши чоловікову доповідь, Тетяна Ничипорівна вжахнулась.

— Це, значить, коли мене дома немає? — спитала вона. Дарма, що темпераменту їй бракувало, замах на родинне — родинне! — життя її оскаженів.

— Ах, подлянка! — скрикнула вона. — А перед людьми яке святе та боже!

— Це гадина, котру ми пригріли, — мовив, зітхнувши, кооператор.

І Тетяна Ничипорівна, ображена в найсвятіших своїх почуттях, з лагідної обивательки перекинулась на люту левицю.

Вернувшись від кооператора, Марта лягла на ліжко. Вона не хвилювалась, ні. Але їй треба було спочити, полежати, не думати. В сусідній кімнаті вона чула крик, не розбираючи слів. Потім замовкло. До кооператора вона не почувала нічого, він ніби зник з її життя. Але дриж огиди часом по ній проходив, і дівчина стискувала губи від нестерпучої нудьги.

Перед приходом Юрія Славенка Марта вмилась і опорядила себе, але слідів свого збентеження все-таки не могла приховати, і він зразу спитав, лагідно її цілуючи:

— Що з нами сьогодні, Марто?

Вона відмовилась невеличкою застудою, зовсім на провесні природною. І біохімік співчутливо промовив:

— Початок весни, як і всякий переходовий час, таїть у собі чимало неприємностей. Всяка зміна обставин у погоді, чи побуті, навіть зміна позитивного характеру, стає всупереч з нашими попередніми звичками й тим самим породжує конфлікт. Природа речей двоїста, і ці самі звички, що надають сталості нашому життю, застерігаючи його від випадкових впливів, разом з тим, гальмують наш поступ до вищих життєвих форм.

— Юрчику, — сказала дівчина, сміючись, — ти не можеш не проповідувати! До кожної дрібниці ти доконче мусиш підвести якусь загальну базу.

— Але це єдиний спосіб боротися з дрібницями. Дрібниця, якщо не з'ясувати зразу її причин та нікчемності, може вирости в руйницьку силу. І можна навіть твердити, що людські найсолідніші плани гинуть якраз через дрібнички, що не були вчасно виявлені та нейтралізовані.

Він закурив і казав далі:

— Головне в житті — це вміти поставити кожне явище на своє місце, бо, як і між людьми, серед явищ трапляються пихуваті, задиркуваті нахаби, що претендують на великий вплив, не маючи на те жодного права. І не треба заплющувати очей на те, що до таких зухвальців належать найбільше явища людського чуття. Всякі смутки, жалі, вболівання, а з другого боку — радощі й захоплення, що так само розкладають людську психіку, можуть турбувати нас тільки тому, що ми їм занадто попускаємо. Справді, Марто! Всі ці переживання насамперед нікчемні, бо не полишають по собі будь-скільки помітного сліду, цебто не збагачують нас. Ти спробуй пригадати свою радість чи біль, якому хоч би три роки минуло. І ти нічого не знайдеш у пам'яті, крім голого факту, що це чуття було. Тоді постає питання, чи варт було його переживати? Адже все, що не лишає тривкого сліду, є тільки ілюзія. Наші чуття, Марто, ілюзорні.

— І все-таки вони гарні, — сказала дівчина, обіймаючи його. — Поцілуй мене, Юрчику, мені сумно сьогодні, і хай живуть ілюзії!

— Я поцілую тебе, але про ілюзії тримаюся іншої думки. Ще б можна було погодитись на якісь нові, ніким не спізнані переживання. Витворювати ілюзії, яких не знав світ, але смішна річ користуватись асортиментом переживань, яких минуцність цілком очевидна. Думка, що сонце обертається круг землі, була ілюзією до Галілея, а тепер обернулась у звичайне нецтво. Туга, якої дізнав перший десяток людей, була оригінальна, але туга людини ХХ століття є непростенна відсталість. Тому я й не дивуюсь, що сучасна критика так гостро засуджує надмірне захоплення чуттями й аналізом їх у літературі. Вона справедливо підкреслює вузькість, обмеженість людських переживань, глибоку їх консервативність. І

справді, ми мусимо не тільки молоде покоління, але й самих себе виховувати на розумових підвалинах, мусимо скрізь і всюди тлумачити, що наші чуття є давно зужиті лахи, які знову надівати не робить нам жодної честі.

Потім, обіймаючи дівчину, що до нього схилилась, він говорив про те, як очищати свою психіку від чуттів. Найкращий спосіб, на його думку, є усвідомити, що в твоєму переживанні нічого нового немає. Здемасковане таким способом переживання, мусить, казав він, засоромитись і зникнути.

— Я певен, — додав він, — що жодне почуття не витримає цього способу, якщо до кінця його застосувати. Дівчина м'яко визволилась із його обіймів:

— Дозволь, я відчиню квартиру, ти страшенно накурив і... наміркував.

Порівняння, може й незлостиве, його міркування з димом біохіміка образило, але він подумав: «я повинен тримати себе в руках», і коли дівчина знову коло нього сіла, лагідно промовив:

— Ми мусимо пильніш дослухатися голосу розуму й бути сміливі в своїх висновках. Хоч я й кохаю тебе, але для свого чуття теж не роблю винятку. Наше кохання так само старе, як і всі почуття, — його оспівано вже в безлічі пісень, описано в цілих бібліотеках книжок, і коли б якийсь нерозважливий літератор надумався змалювати наш роман (вона здригнула) у своєму творі, то, повір мені, всі засудили б його за брак оригінальності.

Марта сумно промовила:

— Ти просив мене колись учити тебе не міркувати, але, бачу, я цього не спромоглась.

«Вона рада була б зробити з мене цілковитого кретина», — подумав молодий професор, але був задоволений, що дівчина на його слова зреагувала. І вирішив з усякої нагоди підкреслювати їй, як мало нового є на світі. Тим часом йому спало на думку нагадати їй про початок їхнього зближення, тим самим делікатно натякаючи, що воно матиме й свій кінець. І він заглибився в спогади.

Дівчина охоче його підтримала. Але їй це не спогади були, а жива дійсність, пов'язана з поточною миттю безперервним сліпучим ланцюгом. Вона не відрізняла сьогодні від учора, всі дні їхньої любові були їй одним суцільним днем, одною величною хвилиною, що випала з-під влади часу. Її чуття доходило тих вершин, коли в новому поцілункові поєднується сила й пристрасть усіх попередніх, і всі минулі погляди додають очам свого вогню. Нарешті, він сказав, посміхаючись:

— А ти й не знаєш, що я про тебе подумав, коли вперше побачив!

— Запевне щось розумне!

— Навпаки! Я подумав дослівно: «А она смазливая».

— Фу, як пласко! І не міг навіть по-українськи про мене подумати.

— Ах ти шовіністка, — сказав він. — Але я й зараз не знаю, як перекласти «смазливая».

Погодсья, що це слово надто специфічне, тому від перекладу багато втратить. І дозволь тобі, до речі, зауважити, що ти занадто великої ваги надаєш національному відродженню. Та й не ти сама! Люди далеко поважнішого віку, як от частина моїх колег-професорів, зразу переіменувались до мене в ставленні, як я почав читати лекції по-українськи й підтримав кілька їхніх вимог, до національної справи дотичних. Виходить, вони цінять мене не як наукового працівника, а як свого національного спільника. Ця обмеженість у статечних і розумних

людей мене просто вразила. Бо в оцінці людини не можна наперед висувати другорядну ознаку, яка є ознака національна, а надто в той час, коли розум ставить на порядок денний культуру інтернаціональну.

— Але люди живуть не тільки розумом, — сказала дівчина.

— Про це я завжди сумую, — відповів біохімік. — І мені прикро навіть подумати, що ти мене, може, й не покохала б, коли б я не мав щастя належати до одної з тобою нації.

— Не знаю, не знаю, — промовила дівчина задумано. «Безперечно, мене підвела ще й українізація, моє «енко» дало себе відчути», — подумав Славенко, але промовив:

— Ти живеш, Марто, в сфері старих понять, не достойних уже нашого розуму, на який ти мало зважаєш.

— Єсть, єсть нове! — скрикнула дівчина. — По-перше, наше відродження відбувається в зовсім нових умовах...

— Яких саме?

— В умовах соціалістичного будівництва, в умовах творення зовсім нових форм життя.

— Ну, а по-друге? — спитав професор трохи роздратовано.

— По-друге... А по-друге, чому ти, Юрчику, сьогодні заповзявся казати мені самі неприємності?

— У мене справді є прикра властивість казати те, що я думаю, — мовив біохімік, ніжно її цілуючи. — Але, мабуть, найбільшої неприємності я ще не сказав. Справа в тім, Марто, що мої спроби дедалі більш потребують моєї особистої присутності...

— Ще годину? — спитала дівчина хутко.

— Так, Марто! Ще годину я мушу урвати від наших побачень.

— Що ж... я не заперечую, — відповіла Марта по маленькій паузі.

Він потиснув їй руку.

— Я тобі дуже вдячний.

— Працюй, мій єдиний! — сказала вона піднесено, — Але не забувай мене... Пожалій мене, мені сумно.

Він пожалів її і пішов у турботі. Надто легко його план здійснився! «За неї не можна ручитися, — думав він невесело. — Вона поступається — поступається, а наприкінці й устругне якогось коника».

Марта якийсь час іще не спала. Відмовитись ще від години було їй тяжко, але й глибокої насолоди зазнала вона з цього відмовлення. Якусь величну й спокійну радість почувала дівчина, поступаючись своїм бажанням, щоб він міг поступувати, творити, досліджувати ті кумедні речовини, що колись, хай у далекому незбагненному майбутньому, докінчать перебудову людського життя, тепер почату. Своєю маленькою жертвою вона ніби допомагала тому майбутньому наблизитись. Згадавши його думки, що в коханні ніби нічого нового немає, дівчина ображено ворухнулась. Далі й страх якийсь її обійняв. Але вона подумала: «Які дурниці він іноді плете», — і хутко заснула.